

M.K.A. Cornelissen. *Poëzie is niet een spel met woorden. De criticus Willem Kloos temidden van zijn tijdgenoten.* [Nijmegen, Uitgeverij Vantilt, 2001]. 238 pp. ISBN 90 75697 56 2.

·> TON VAN KALMTHOUT

In haar met kritische distantie en helder geschreven proefschrift *Poëzie is niet een spel met woorden* onderzoekt Micky Cornelissen systematisch in hoeverre het geijkte beeld van De Nieuwe Gidsvoorman Willem Kloos als revolutionair vernieuwer van de Nederlandse poëziekritiek overeenstemt met zijn poëtische opvattingen, zoals hij die tot 1900 uitdroeg in zijn kritieken. Daarbij onderscheidt Cornelissen drie tijdvakken: de jaren voor de oprichting van *De Nieuwe Gids* (1879-1885), de hoogtijdagen van het blad (1885-1893) en, na een redactionele crisis, de neergang ervan (1895-1900). Vooral in de eerste en laatste periode kan de poëziebeschouwing van Kloos op heel wat punten tamelijk conventioneel genoemd worden, constateert Cornelissen. Maar tegelijkertijd erkent ze dat hij, zij het minder spectaculair dan veelal werd aangenomen, wel degelijk ook de vernieuwer is geweest die hij ambieerde te zijn, al was het maar door zijn strategische manipulaties en door de ongewoon militante en agres-

sieve toon die hij aansloeg ('manieren van kannibalen', aldus zijn leermeester Doorenbos).

Minder gebruikelijk was bijvoorbeeld dat Kloos de poëzie gereserveerd wilde zien voor een 'kleine en stille gemeente' en dat hij het dichterschap beschouwde als uitsluitend aangeboren en niet (ook) aangeleerd. Nieuw voor Nederland was verder zijn eis dat de dichter uitsluitend uitdrukking moest geven aan persoonlijke in plaats van aan algemeen menselijke gevoelens, en daartoe adequate, oorspronkelijke taalvormen zou gebruiken. Daarbij hechtte Kloos uitzonderlijk veel belang aan de klank van het gedicht. Omgangstaal of staande dichterlijke uitdrukkingen verklaarde hij ongeschikt voor de uiting van verheven emoties of stemmingen. Een echte revolutie ontketende Kloos met dit alles echter niet volgens Cornelissen. Ze laat zien dat zijn standpunten in de eerste periode nauwelijks reacties losmaakten, terwijl zijn collega-critici buiten *De Nieuwe Gids* al naar hem aan het toegroeien waren in de tweede (wel onder invloed van Kloos, neemt Cornelissen stilzwijgend aan, maar dat blijkt niet onweerlegbaar uit het gepresenteerde materiaal). In de derde periode liet hij zijn eis van taalvernieuwing alweer los en onderscheidde hij zich vrijwel alleen nog door de

veronderstelling dat het scheppingsproces zich louter irrationeel voltrekt.

Tot haar genuanceerde conclusie komt Cornelissen niet alleen na analyse van Kloos' eigen kritieken in en buiten *De Nieuwe Gids*, maar ook door ze af te zetten tegen die van zijn medecritici, voor zover die destijds verschenen in andere algemeen-culturele tijdschriften (ze spreekt overigens, in navolging van Mathijssen & Wiskerke en Van Boven, van 'literaire tijdschriften', hoewel er maar twee bij zijn, *Nederland en Los en Vast* vanaf 1894, die zich exclusief met literatuur bezighielden). Ook voor tijdschriftonderzoekers is dit boek dus interessant. Per tijdschrift inventariseert Cornelissen de poëzie-opvattingen van Kloos' collega's en ze karakteriseert de bladen op grond daarvan als meer of minder behoudend, gematigd of progressief.

In totaal gaat het om achttien week- en maandbladen, geselecteerd aan de hand van enkele literair-historische handboeken en aangevuld met enige titels die deze boeken niet gehaald hebben, maar die tijdens het onderzoek eveneens het bestuderen waard leken. Helaas verantwoordt Cornelissen verder nauwelijks waarom bepaalde bladen wel en andere niet in dit corpus zijn opgenomen. Zo liet ze *De Banier* buiten beschouwing omdat het nog maar twee jaar bestaan heeft

in het onderzochte tijdvak. Daar staat echter tegenover dat dit tijdschrift in de literatuurgeschiedenis te boek staat als de belangrijkste voorloper van *De Nieuwe Gids. Taal en Letteren*, waar men *De Nieuwe Gids* uitdrukkelijk ten voorbeeld nam, behandelt ze wel. Maar dan blijft weer onduidelijk waarom dit op het moedertaalonderwijs georiënteerde blad wel besproken wordt en niet zijn belangrijkste concurrent *Noord en Zuid*. Dit werd geredigeerd en gedeeltelijk volgeschreven door Taco H. de Beer, volgens Cornelissen één van de invloedrijkste literaire critici in de jaren 1879-1885. Het meest raadselachtig is tenslotte waarom *De Nieuwe Gids* alleen zijdelings ter sprake komt. Zoals Cornelissen ook zelf herhaaldelijk aangeeft, kunnen de opvattingen van Kloos, hoe belangrijk ook voor het tijdschrift, niet voetstoots vereenzelvigd worden met die van de andere *Nieuwe Gidsers*. Die komen nu vrijwel alleen aan het woord met wat ze elders geschreven hebben. Afzonderlijke bespreking van hun *Nieuwe Gids*-beschouwingen over poëzie, zoals *Blotkamp* dat bijvoorbeeld baanbrekend gedaan heeft met de *Nieuwe Gids*-kritieken over beeldende kunst, zou de positie van Kloos 'temidden van zijn tijdgenoten' nog nader kunnen preciseren.¹

Het blijkt überhaupt problema-

tisch om laat-negentiende-eeuwse tijdschriften poëticaal te identificeren met degenen die erin schreven, en niet alleen omdat diverse critici in verschillende bladen publiceerden. Van de meeste (bijvoorbeeld *De Gids*, *De Amsterdammer*, *De Portefeuille*, *De Tijdspiegel*, *Ons Tijdschrift*) moet Cornelissen vaststellen dat ze geen duidelijk standpunt innamen of dat er critici onderdak vonden met van elkaar afwijkende ideeën. Zo'n weinig eenduidige stellingname werd misschien veroorzaakt – Johannes heeft er met betrekking tot de algemeen-culturele periodieken rond 1800 ook op gewezen – doordat de Nederlandse markt voor al te leerstellige tijdschriften te krap was om een substantieel publiek aan zich te binden.² In ieder geval kon het ontbreken van een programma eenvoudig gelegitimeerd worden met het internationaal verbreide, artistiek-liberale beginsel dat men open diende te staan voor opvattingen die afweken van het eigen standpunt en dat men die ook diende te respecteren. Daardoor werd schoolvorming bemoeilijkt. Hierop moet de door Cornelissen geciteerde Maurits Wagenvoort hebben bedoeld toen hij schreef: 'heden kent men geen scholen. Heden is er anarchistische vrijheid voor allen die iets te zeggen hebben, om dat te zeggen ieder op zijn manier. Hier te land, De

Nieuwe Gids bewijst het zes malen elk jaar, maakt men van die vrijheid het rechte gebruik.' (p. 24) Heel wat meer tijdschriften bewezen dat.

Het is de vraag of Cornelissen tot andere conclusies gekomen zou zijn als ze de opvattingen van Kloos alleen in verband had gebracht met die van zijn medecritici, dus zonder ook de tijdschriften waarin ze schreven in te delen naar de mate waarin ze op één lijn zaten met Kloos. Maar haar aanpak levert wel – en dat is dan weer winst – een vlootshouw van een belangrijk medium voor literatuurkritiek. In het kader daarvan passeren nu tientallen kleine en grote critici de revue, en van de grote niet alleen tegenwoordig nog bekende cultuurpauzen als Carel Vosmaer en J.N. van Hall, maar ook destijds gezaghebbende en nu ten onrechte vergeten literaire bemiddelaars als Taco de Beer en W.G. van Nouhuys. Dat opent nieuwe perspectieven. Na lezing van *Poëzie is niet een spel met woorden* zou het mij niet verbazen als de gematigde en hoffelijke Van Nouhuys minstens zo veel voor de acceptatie van het gedachtegoed van de Tachtigers heeft betekend als de controversiële Kloos zelf. Door ook recht te doen aan de inbreng van diens collega's heeft Cornelissen een boeiend poëticaal groepsportret geschilderd van de laat-negentiende-

eeuwse literaire tijdschriftkritiek,
gebroederlijk geschaard rond een
geretoucheerde Willem Kloos.

¹ Carel Blotkamp, 'Art Criticism in De
Nieuwe Gids' in *Simiolus* 5 (1971), 116-136.

² G.J. Johannes, *De lof der aalbessen, Over (Noord-)
Nederlandse literatuurtheorie, literatuur en de
consequenties van kleinschaligheid 1770-1830*,
Den Haag 1997, 59.